

Türk Turizm Araştırmaları Dergisi

2020, 4(2): 1527-1539.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.410](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.410)

ISSN: 2587-0890 Dergi web sayfası: <https://www.tutad.org>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Safranbolu'da Dericiliğin Günümüzde Kalıntısı: Tabakhane Müzesi

Doç. Dr. Taşkın DENİZ, Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Karabük, e-posta: taskindeniz@karabuk.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1293-5404>

Volkan İRKEN, YL Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük, e-posta: volkanirken79@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9247-3280>

Öz

İnsanlar barınma, yeme-içme, örtünme, güvenlik gibi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tarihin ilk çağlarından itibaren doğanın sunduğu olanaklardan yararlanmışlardır. Bu doğrultuda insanlar örtünme ve soğuktan korunma gibi temel gereksinimlerini gidermek amacı ile hayvan postlarını deri haline getirebilmek için ilkel yöntemler kullanmışlar ve bu durum zaman içerisinde dericiliğin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'da dericiliğin ve tabakhanelerin ön planda olduğu son yerleşmelerin başında Safranbolu gelmektedir. Bugün Safranbolu'da aktif tabakhane bulunmamasına karşın Eski Çarşı Mevkii'nde "Tabakhane" adlı bir sahanın bulunması, Safranbolu tarihinde dericiliğin ve tabakhane bölgesinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın konusunu, Safranbolu'da dericiliğin ve tabakhanelerin sosyo-ekonomik yaşamdakini yerinin ve öneminin açıklanması oluşturmaktadır. Geleneksel el sanatlarının hızla yok olmaya başladığı günümüzde bu zanaatları yaşatmaya çalışan ustaların tespit edilerek kendileri ile görüşülmesi, aktardıkları bilgilerin yazılı ve sesli olarak kayıt altına alınması, kültürel miras unsurlarımızın unutulmaması, yeni nesillere aktarılması ve böylece sürdürülebilir kılınmaları açısından mutlak önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deri, Dericilik, Tabakhane, Safranbolu.

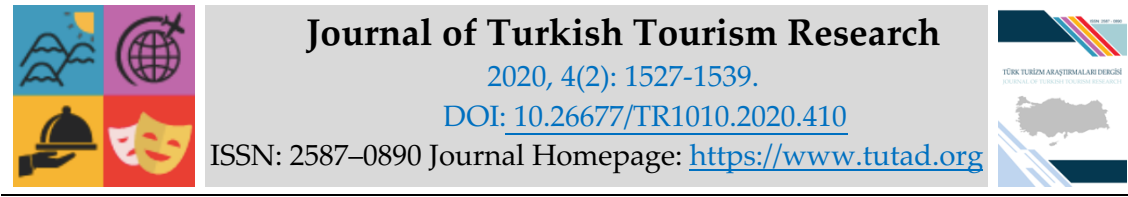
Makale Gönderme Tarihi: 05.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 14.04.2020

Önerilen Atıf:

Deniz, T. ve İrken, V. (2020). Safranbolu'da Dericiliğin Günümüzde Kalıntısı: Tabakhane Müzesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 1527-1539.

© 2020 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

RESEARCH PAPER

The Residue of Leatherworking in Safranbolu Today: Tannery Museum

Associate Prof. Dr. Taşkın DENİZ, Karabük University, Safranbolu Faculty of Tourism, Karabük, e-mail: taskindeniz@karabuk.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1293-5404>

Volkan İRKEN, MSc., Karabük University, Graduate Education Institute, Karabük, e-mail: volkanirken79@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9247-3280>

Abstract

People have benefited from the opportunities offered by nature since the early ages to meet their vital needs such as shelter, food and beverage, veiling and security. In this regard, people used primitive methods to skin animal hides in order to satisfy their basic needs such as cover and cold protection, and this has played an important role in the development of leatherworking over time. Safranbolu is one of the last settlements in the last period of the Ottoman Empire and in the first years of the republic, where leatherwork and tanneries were at the forefront. Although there is no active tannery in Safranbolu today, the presence of a “Tabakhane” in Eski Çarşı Mevkii reveals how important leather farming and tannery is in Safranbolu history. Accordingly, the subject of the research is to explain the place and importance of leatherworking and tanneries in Safranbolu in socio-economic life. In today's world, where traditional handicrafts begin to disappear rapidly, it is of utmost importance in terms of identifying the masters who try to keep these crafts and meeting them, recording the information they convey in written and sound, not forgetting our cultural heritage elements, transferring them to new generations and thus making them sustainable

Keywords: Leather, Leatherwork, Tannery, Safranbolu.

Received: 05.02.2020

Accepted: 14.04.2020

Suggested Citation:

Deniz, T. and İrken, V. (2020). The Residue of Leatherworking in Safranbolu Today: Tannery Museum, *Journal of Turkish Tourism Research*, 4(2): 1527-1539.

© 2020 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

GİRİŞ

İnsanlar barınma, yeme-içme, örtünme, güvenlik gibi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tarihin ilk çağlarından itibaren doğanın sunduğu olanaklardan yararlanmışlardır. Bu doğrultuda insanlar örtünme ve soğuktan korunma gibi temel gereksinimlerini gidermek amacı ile hayvan postlarını deri haline getirebilmek için ilkel yöntemler kullanmışlar ve bu durum zaman içerisinde dericiliğin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Hayvanların evcilleştirilmeye başlanması ve tabiat şartlarına karşı koymak amacı ile deri ve deri işlemeciliği ilk çağlardan günümüze insanın ve teknolojinin değişimi-gelişimi ile şekillenmiş, örtünme-barınma ihtiyaçlarına cevap vermiş ve günümüze kadar ulaşmış sanatsal ve kültürel bir değer taşıyan bir meslek olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Deri, tamamen organik bir ürün olması nedeni ile taş ve ağaçtan sonra en çok kullanılan doğal malzeme olmuştur (Koyuncu Okca ve Koizhaiganova, 2014:994). Deri, taş, çakmaktaşı, kemik, hatta ağaç kadar dayanıklı olmayan, çabuk bozulabilen doğal bir malzeme olduğu için, ilk çağlardan beri çeşitli teknikler ile insanlar deriyi yağlayarak bozulmaktan korumaya çalışmışlar ve insanların zaman içerisinde deriyi çeşitli tekniklerde işlemeye başlamaları ile dericilik mesleği başlamıştır (Önol, 1984:17). Bu tekniklerin kullanılması ile Mısır gibi çok sıcak ve kurak, Sibiryaya gibi çok soğuk bölgelerde ve Orta Asya bozkırlarında deri parçalarının çürümeden kalabilmesi mümkün olmuştur (Sakaoğlu ve Akbayar, 2002:17).

En eski meslek grupları arasında yer alan debbağlık çeşitli disiplinlere kaynaklık etmiş ve araştırmalara konu olmuştur. Dericilik mesleğinde çok sayıda terim kullanılmaktadır. Büyükbaş ya da küçükbaş hayvanların postlarının bakterilerden korunması, bozulmasının engellenmesi, ısı ve neme dayanıklı hale getirilmesi amacı ile yaş ya da tuzlanarak (salamura ederek) çeşitli süreçlerle işlenmesine tabaklama, bu işlemin yapılarak ham derinin bitmiş deriye dönüştürüldüğü yerlere ise "tabakhane" adı verilir. Debbağlık (debağat), dericilik anlamına gelirken; bu mesleği icra edenler ise "Debbağ (Tabak, Deriyi İşleyen)" olarak ifade edilir. Debbağ kelimesi zamanla "Dabak" olmuş, deri işlenen yerlere ise önce "Dabakhane (Debbağhane, Debbagistan)" ve süreç içerisinde "Tabakhane" adı verilmiştir.

LİTERATÜR

Oldukça eski bir geçmişi olan dericiliğin ilk izlerini M. Ö. 20.000'li yıllara tarihlenen duvar resimlerinde görmek mümkündür. M. Ö. 20.000 yıllarında Altimira Mağarası'nda (İspanya) duvar resimlerinde bizonlar ve onları avlayan avcılar sırtlarında postları ile deri kullanan ilk insanı belgelemektedir (Yıldız, 1993:23). Ulaşılan belgeler dericiliğin M. Ö. 3000 yılından önce başladığını ve mamul deriye aynı yıllarda hem Mısır'da hem de Mezopotamya'da rastlandığını göstermektedir (Kanbay, 1993:82). Yazılı kaynaklarda M. Ö. 3000 yılından itibaren Mezopotamya, Mısır, Asur, Hitit ve daha sonra da Yunan ve Roma gibi çeşitli ülkelerde derinin kullanılması, tabaklanıp işlenmesi, boyanması konusunda bilgilere rastlanmıştır (Yıldız, 1988:22). Yapılan araştırmalar neticesinde dericiliğin Mısır, Anadolu ve Mezopotamya üçgeninde şekillendiği belgelenmiştir. Tarihteki ilk tabakhane Mısır'da Ghebelen bölgesindeki kazılarda bulunmuştur (Yelmen, 1998:57). Eski Çin'de dericilik oldukça geç çağlarda, askerlerin ihtiyaçları dolayısı ile gelişmeye başlamıştır (Ögel, 2000:162).

Hemen hemen üretim sürecinin tüm aşamalarında el emeğinin yoğun kullanıldığı dericilik, tarihi açıdan ele alındığında Türklerin faaliyet gösterdikleri sektörlerin başında gelmektedir. Daima at üzerinde yaşayan Türkler hayatlarının her aşamasında deriden azami ölçüde yararlanmayı ustalıklı başarmışlardır. Türk topluluklarında deri süslemeciliği, ata verilen önemden dolayı birbirinin gelişimine paralel olarak devam etmiştir (Ögel, 2000:163; Gökçesu, 2002:13-14).

Nitekim Anadolu coğrafyasında dericilik, en eski ve yaygın meslek grubu içerisinde yer almıştır. M. Ö. 3000 tarihlerine ait olan bazı yontu ve kabartmalarda soylu sınıftan kişilerin törenlerde özellikle etek biçiminde post giydikleri bilinmektedir (Türktaş, 2004:26). Boğazköy ve Alışar'da, M.Ö. 2800 yılına ait çocuk mezarında bulunan deri parçaları ve M.Ö. 1500-1200 yıllarına ait kazılarda çıkan eserlerden dericiliğin parlak bir dönem yaşadığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 1400 yıllarında Urfa, Diyarbakır ve Van illerinin bulunduğu bölgede yaşamış olan Mitanniler'in ileri bir dericilik bilgisine sahip oldukları bilinmektedir (DPT, 2000:26). Türkler, Orta Asya'da hayvancılığın ön planda olduğu konar-göçer bir yaşam sürdürdüğünden dolayı hayvancılığa dayalı dericilik kültürü bireysel ve toplumsal yaşamda büyük öneme sahip olmuştur. Orta Asya'da hüküm sürmüş Uygur ve Köktürk gibi Türk devletlerine ait kurganlarda deriden yapılmış eşyaların bulunması, Türklerin deriye verdiği önemi ortaya koymaktadır. Orta Asya'daki yaşamda mutlak öneme sahip olan atların eyeri, eyer altına serilen örtü ve koşum gibi malzemeler, üzerine çeşitli motifler kullanılarak süslemeler yapılmış deriden oluşmaktaydı. Türkler, Orta Asya'da yaşam sürdürdüğü sıralarda deriyi yaşama ilişkin hemen her alanda en pragmatik biçimde kullanmışlardır. Örneğin, çizme, edük ve çarık gibi farklı isimlerle anılan ayakkabı yapımında da deri kullanılmıştır (Özdemir, 2007). İslamiyet'i kabulünden sonra Türkler, İslam kültürüyle beraber artan sanat anlayışını dericilikte de kullanarak eşsiz güzelliğe sahip ürünler ortaya koymuştur. Bunun en göze çarpan örneklerini Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserlerde görmek mümkündür (İşcan, 1970:3). Selçuklular döneminde Ahi Evran'ın kurucusu olduğu "Ahilik Teşkilatı", Anadolu'da dericilikte en büyük gelişmelerin yaşandığı esnaf örgütlenmesi olmuştur (Tekin, 1993:53). 13. yüzyılda Selçuklular döneminde kurulmuş olan Ahilik, esnaf ve sanatkârların belli kurallar içerisinde hareket etmesini sağlayan bir birliktir. Dönemin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda savaş levazımının da önemli bir parçası olan deri sektörüne de sahip olması nedeniyle ahilik teşkilatının önemi yadsınamaz (Haytoğlu, 2006:30). Selçuklulardaki ahilik teşkilatı esnafların arasında rekabet oluşmasını tetiklemiş ve dolayısıyla kaliteli ürünlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu yüzden deri üretimi ahilik teşkilatı sayesinde altın çağını yaşamıştır. Selçuklularda deri imalatı, konar-göçer yaşayan halktan elde edilen derilerin yerleşim yerlerinde bulunan tabakhanelerde işlenmesiyle yapıyordu (Baykara, 1990:37). Selçuklularda giyim kuşamda kullanılan ve üzerinde işlemeler yapılmış çizme, çarık, kemer, mes; binek hayvanları için yapılmış yular; av ve savaş malzemesi ok kılıfları günümüzde bazı müzelerde sergilenmektedir. Bu ürünler, Selçukluların deriyi birçok alanda yaygın şekilde kullandıklarının kanıtıdır (Dağtaş, 2002:8). Selçuklulardaki ahilik teşkilatının Osmanlıdaki karşılığı lonca teşkilatıdır. Osmanlı'da dericilik lonca teşkilatı içerisinde varlığını sürdürmüştür. Devletin yönetildiği saraydaki atölyelerde üretimi yapılan deri, sanatsal anlamda da büyük öneme sahipti. Sandık, kâse, hurç, perde gibi ev eşyalarından kemer, ayakkabı gibi kılık kıyafete ve kılıç, ok kılıfı gibi askeri malzemelerden at koşumu, eyer gibi binek hayvan eşyalarına kadar birçok alanda kullanılan deri, süslemeleriyle de sanatsal anlamda ön plana çıkmıştır. Osmanlı'dan günümüze kadar ulaşmış olan birçok deri ciltli kitaplar, gölge oyunlarında derinin kullanımı da kültürümüzün zenginliğini gözler önüne seren değerli belgelerdir (Özdemir, 2007). En parlak döneminde üç kıtaya hükmetmiş olan Osmanlı döneminde deri kaçınılmaz şekilde askeri alanda etkin bir biçimde kullanılmıştır. Her ne kadar kılıç kınları metal ya da ahşaptan yapılmış olsa da hava şartlarına karşı daha dayanıklı olabilmesi için dış kısmı deriyle kaplandığı belirtilmektedir. Benzer durum ok konulan kandiller ve kuburlar için de geçerlidir (Eralp, 1993). Osmanlı'da dericilik 15. ve 17. yüzyılları arasında zirve çağını yaşamıştır. Batı ülkelerinde başlayan sanayileşmenin bir sonucu olarak 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında makineleşmenin dericilik sektörüne girmesiyle Osmanlı'da bu sektör gerilemeye yüz tutmuştur (Özdemir, 2007).

Turizm sektöründe ve özellikle kültür turizmde turist tipolojilerinde yaşanan değişimler göz önüne alındığında son dönemde özgünlük arayışı içerisinde olan turistlerin merak ve ilgi duygularıyla geleneksel el sanatlarına yöneldikleri görülmektedir. Turistler hem bir kanıt ve anı olması, hem hediyeleşmenin sosyal etkileşimi kuvvetlendirmesi hem de deneyimlerine kültürel imgeler katmak amacı ile gittikleri yerlerden o yöreye ait el sanatı ürün (turistik hediyelik eşya kapsamında) almakta, böylece turizm ekonomisine de katkı sağlamaktadır. Bu durum turizm merkezlerinde perakende ya da toptan el sanatları ürünlerinin satılmasına, el sanatları ile uğraşanların geçimlerini sağlayarak mesleklerini sürdürebilmesine, böylece kültürel miras unsurlarımızın korunmasına hatta ilgili pazarların kurulmasına, festivallerin düzenlenmesine yol açmaktadır. Ayrıca yaratıcı turizm açısından değerlendirildiğinde otantik deneyim arayan turistlerin destinasyona özgü unsurlar a yönelerek kendi yaşamları ile mevcut yerel yaşam arasında bağ kurmaları, turizmin kültürleşme üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. Sonuç itibari ile geleneksel el sanatları ile uğraşanların desteklenmesi ve üretim sürecinin devamlılığının sağlanması hem düzenli mesai çalışması dışında kalanların (kadınların, gençlerin ve yaşlıların, bedensel engellilerin) üretim sürecine katılmaları hem de el gelir elde etmeleri açısından önemli katkı sağlayacaktır.

YÖNTEM

Kültürel turizm ve kültürel miras kapsamında ele alındığında geleneksel el sanatlarının hızla yok olmaya başladığı günümüzde bu zanaatları yaşatmaya çalışan ustaların tespit edilerek kendileri ile görüşülmesi, aktardıkları bilgilerin yazılı ve sesli olarak kayıt altına alınması, kültürel miras unsurlarımızın unutulmaması, yeni nesillere aktarılması ve böylece sürdürülebilir kılınmaları açısından mutlak önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'da dericiliğin ve tabakhanelerin ön planda olduğu son yerleşmelerin başında, Dünya Miras Kenti Safranbolu¹ gelmektedir. Bugün Safranbolu'da aktif tabakhane bulunmamasına karşın Eski Çarşı Mevkii'nde "Tabakhane" adlı bir sahanın bulunması, Safranbolu'nun tarihinde dericiliğin ve tabakhane bölgesinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın konusunu, Safranbolu'da dericiliğin ve tabakhanelerin sosyo-ekonomik yaşamdaki yerinin ve öneminin açıklanması oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni geleneksel el sanatlarından biri olan ve yok olmaya yüz tutmuş dericilik sanatı ve tabakhaneler, örnekleme ise Safranbolu Eski Çarşı Mevkii, Tabakhane Bölgesi'ndeki Tabakhane Müzesi'dir. Araştırmada ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasını ifade eden nitel araştırma yöntemi ve verilerin toplanmasında mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. Deri üretim aşamaları ve ürüne dönüştürülmesi yerinde incelenerek fotoğraflar ile belgelenmiştir. Ayrıca literatür taraması yapılarak bu çalışmanın bilimsel bir tabana oturtulması sağlanmıştır. Sonuç itibari ile araştırma; mülakat tekniği ile elde edilen bulguların teorik bilgilerle birleştirilmesine dayanan yorumlamalardan oluşmaktadır.

¹ Evliya Çelebi, debbağ ustaları hakkında "Bu şehrin kuyumcuları, külâhçıları, terzileri ve pâk Selmanî berberleri meşhurdur, ama debbağları yedi iklimde yoktur. Bu şehir meram'ında bir gûne çiçek hasil olur. Silû ve mavidir. Onun ile debbağlar tabaklayıp gök mavisi renk, şeftali gülü, sarı, turuncu, kırmızı sahtiyanı olur ki Arap ve Acem'de meşhurdur." sözlerini kullanmıştır (Yorgancılar, 2011).

SAFRANBOLU'DA DERİCİLİĞİN GÜNÜMÜZ KALINTILARI ve TABAKHANE MÜZESİ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'da dericiliğin ve tabakhanelerin ön planda olduğu son yerleşmelerin başında gelen Safranbolu'da, günümüzde dericilik ve tabakhaneler ile ilgili ulaşılabilecek kişi denilince akla gelen isim İsmail SARITUNÇ'tur (Bkz. Foto 1). İsmail Usta ile yapılan görüşmede Safranbolu'da dericiliğin tarihi süreci, Tabakhane Bölgesi ve tabakhanelerde gerçekleştirilen üretim süreci hakkında bilgiler elde edilmiş, kayıt altına alındıktan sonra yazıya aktarılmıştır.

İsmail SARITUNÇ USTA

"Ben Safranbolu Gezi Tabakhanesi işletmecisi İsmail SARITUNÇ. 1970 yılında Safranbolu'da doğdum. Dericilik mesleğine ilkokul yaşlarında yaz tatillerinde babama yardımcı olarak başladım. Babama ait olan tabakhane çalıştıran ustalar ve kalfalar bu işin nasıl yapıldığını bana öğreten ilk kişilerdi. 10'lu yaşlarımda ortasında tabakhane gelen çıraklara derilerin tahtalara gerilmesini öğreterek ustalığa da ilk adımımı atmaya başladım. Babam ise pazarlama işiyle ilgileniyordu. Ben de bu işte ustalaştıktan sonra süreç içerisinde 3 eleman yetiştirdim. Yetiştirdiğim elemanlar, Safranbolu'da tabakhanelerin kapanmasından sonra dericilik faaliyetinin sürdürüldüğü bir başka şehir olan Gerede'ye giderek orada işlerine devam ettiler. Hatta yetiştirdiğim elemanlardan bu işi yaparak emekli olanlar bile oldu."

Dericiliğin Safranbolu ve Ülkemiz Açısında Önemi

"Burası 800 yıllık tarihi geçmişe sahip Tabakhane Bölgesi. Tabakhanelerin burada küme oluşturacak şekilde kurulmasının sebebi, mevcut akarsu ağının varlığı ve bu sayede hem deri üretim aşamasında kullanılan suyun rahatça temin edilebilmesi hem de üretim aşamasında ortaya çıkan atıkların rahatça uzaklaştırılabilmesidir. Ancak zamanla şehir merkezi içerisinde kalarak pis kokuya neden olması ve insan sağlığını tehdit eder hale gelmesi gibi sebeplerden dolayı tabakhanelerin çevresinin ağaçlandırılması zorunlu tutulmuştur. 20. yüzyıl başında 300'e yakın tabakhanelerin bulunduğu bu bölge, Selçukludan itibaren Osmanlı döneminde ve Kurtuluş Savaşı'mız yıllarında askerlerimizin kılık-kıyafet ve teçhizat ihtiyacının karşılandığı önemli merkezlerdendir (Bkz. Foto 2). Selçuklu döneminde ordunun ihtiyaç duyduğu deri üretimi Diyarbakır ve Safranbolu'da yapılırken, Osmanlı döneminde ise 5 vilayete çıkartılmıştır. Safranbolu bunlara dahil iken Diyarbakır o dönemde yokmuş. Bu bölgeler askeri stratejik öneme sahip olduğu için de gizli tutulmuş. Bu doğrultuda Safranbolu'da safran bitkisi öne çıkartılıp 'şehrin geçim kaynağı kıymetli bir bitki olan safran bitkisindenmiş' algısı uyandırılarak işin iç yüzünde bu tabakhanelerde üretilen derilerimize askerlerimize sağlanan destek gizlenmiştir. Safranbolu evlerinin imarında da bu tabakhanelerden çıkan atık maddelerin kullanılması, evlerimizin yüzlerce yıl bu kadar sapsağlam kalmasına da vesile olmuştur."

Safranbolu Tabakhane Bölgesi

"Atalarımız 1920'li yıllarda, Avrupa hızla sanayileşirken bu sanayileşmeye de kayıtsız kalmamışlar, bunun için 50 bin lira sermaye toplayarak deri fabrikası kurma atılımında bulunmuşlar. Bu sermayenin 32 bin lirası ile burada yaşayan Rum taş ustalarına fabrika binası yaptırılmış. Geri kalan 9 bin lira sermaye ile Avrupa'ya gidip makine almışlar. 4000 liralı, bu makinelerin gemilerle Bartın Limanı'na nakliyesinde kullanılmış. Bartın limanından 20 tane

öküzünün çektiği 8-10 tekerlekli özel yapılmış kağıt arabaları ile alınan makineler Safranbolu'ya getirilmiş ve Safranbolulu bir mühendise fabrikanın kurulumu yaptırılmıştır. Ama mühendisin ömrü vefa etmediğinden fabrikanın açılması için önce iki ayrı Rum okulunda mühendisler aramışlar ancak bulamadıkları için Rusya'ya kadar gidip oradan iki tane mühendis bulup fabrika çalışır hale getirilmiştir. Fakat işletim sermayesi olarak 5000 lira kaldığından dolayı devletten 20.000 lira yardım istemişler. Ancak daha sonra dedelerimiz, Kurtuluş Savaşı yıllarında devletimiz bu paraya daha fazla ihtiyaç duyarak paradan vazgeçmişler. Buna karşın bir süre sonra bir taraftan fabrikada çalışan Rus mühendislere ödenen 300 lira maaşın sürekli ödenebilmesi diğer taraftan buhar kazanı ve krank milleri ile çalışan makinelerin her gün ihtiyaç duyduğu günlük 6 litre mazot masrafı ve buhar kazanının bozulması sebepleri ile 5000 liralık sermayeye tekrar ihtiyaç duymuşlar. O dönemlerde de devletimizin kasası müsait olmadığı için bu yardım alınamamış ve fabrikamız bu şekilde iflas ederek kapatılmak durumunda kalmış. Kastamonu'nun eyalet olduğu, sınırlarının Trabzon'dan Üsküdar'a kadar uzandığı bu geniş coğrafyada kurulmuş ilk ve tek sanayi tesisi olarak kayıtlara geçen fabrikamızda atalarımız Kurtuluş Savaşımız böylesine bir fabrikayı kurup böyle bir hizmette bulunmaları hakikaten takdire şayan bir girişimdir. Burası yüzlerce yıl devletimizin deri ihtiyacını karşıladığı için 1925-26'lı yıllarda topladıkları paralarla, bir kasaba olduğu halde ordumuz için savaş uçağı satın alıp hediye etmiş bir kasaba özelliğine de sahiptir. Safranbolu'nun ekonomisi açısından burada 300'e yakın tabakhane demek hakikaten çok ciddi bir rakam. Burada sadece buranın halkı çalışmıyordu. Çevre köy ve kasabalardan hatta illerden gelen vatandaşlarımız da bu tabakhane çalışıyordu. Ancak 1937 yılında demir-çelik fabrikası kurulunca, tabakhane çalışan işçiler demir-çelik fabrikasına çalışmaya gitmiş, deri dükkânları da işçi bulamadıkları için tek tek kapanmaya başlamıştır. 1960 ihtilali ve yaşanan ekonomik krizler nedeniyle de dedemler de dahil olmak üzere, buradaki dericiler bu işi bırakmak zorunda kalmışlar. Burada çok ağır bir sanayi vardı. Ek olarak Ankara'mıza has tiftik keçisi üretimi yapılır, tiftikleri de tüm dünyaya bizden yayılıyor ve "beyaz altın" olarak adlandırılıyordu. Öyle ki, dedemin babası Avrupa'ya yıllık 37 bin liralık iplik satışı da yaparmış. Bu miktarın, bir fabrika binasının yapımını yetecek miktarda olduğu söylenirdi. Buradaki tabakhanelerin 28 ortaklı bir şirket olduğunu tarihi kayıtlarda okumuştum. 1910'lu yıllarda Trablusgarp ve ardından Balkan Savaşları'ndan başlayıp Çanakkale ve Kurtuluş savaşlarına varıncaya kadar tabii ki çok değişiklikler yaşanmış bu bölgede. Buradan askere gidip, gittiği yerde kalarak bu mesleği bırakanlar oluyormuş. Bu ve benzeri sebepler ile o dönemlerde boş kalan dükkânları da başka tabakhane esnafları değerlendirmiştir. Ancak sonuç itibari ile tabakhane sayısında hızla azalma gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sayının 90 kadar olduğu bilinmektedir. 1950'li yıllara gelindiğinde mevcut tabakhanelerde yaklaşık 1000 civarında işçi çalışmaktaydı. Tabakhane bölgesinin üst kısmındaki tabakhanelerde küçükbaş hayvan derisi, alt kısmındaki tabakhanelerde ise büyükbaş hayvan derisi üretimi yapılmaktaydı. Ancak üretim miktarı zaman ve koşullara bağlı talep düzeyine göre değiştiğinden dolayı tam olarak bilinmemekteydi. Dedelerimizin aktardığı üzere, Osmanlı döneminde hacca giden deri esnaflarının yolculuk esnasında Mısır'a kadar olan ülkelerde deri satışı yapmaktaymış."

Safranbolu Tabakhane Bölgesi'nde Deri Üretim Süreci

"Derisi alınacak hayvanın kesiminden önce temizleme işlemi gerçekleştirilir. Bu işlemde hayvanın derisi üzerindeki tüm kirler yıkanarak uzaklaştırılır ve böylece deride oluşabilecek bakteri faaliyetlerinin ve hastalıklarının kısmen önüne geçilmeye çalışılır. Kesimden sonra önce ayaklar, sonra gövde ve en son kafa derisi dikkatli şekilde yüzülür. Elde edilen derinin biyolojik yapısı yaklaşık % 65'i sudan, % 30'u proteinden (ki bu proteine kollegen adı verilir) ve geri kalan kısmı da yağ ve mineral tuzlardan oluşur. Deri hayvandan yüzüldükten sonra bakteri faaliyetine

açık hale gelir ve hızla bozulmaya başlar. Bunu önlemek için deri tuzlanarak koruma altına alınır. Tuzlama işlemiyle (salamura aşaması, konservasyon) derinin bünyesindeki suyu salmasına imkân sağlanır, derinin su seviyesi düşürülür ve bakteri faaliyeti önlenir. Tuzlama sonrasında derileri istifleyerek stokladığımız yerlerin (depo²ların, ardiyelerin) doğrudan güneş ışığı almayan serin konuma sahip olması, derinin kalitesi açısından önem taşır. Salamura aşamasından sonra artık üretim aşamasına geçilir. Öncelikle derinin kullanılmayan parçaları kesilerek ayrılır (budama ve iskartaya çıkarma aşaması) ve ardından temizlenerek şişkin yapısını tekrar kazanması için havuzlara konulur. Havuzlarda yıkanıp temizlenen (ıslatma-yumuşatma aşaması) deriler, suyu emer, şişer ve böylece üzerindeki tüy kökleri düşecek kadar zayıflar. Ardından dedelerimiz zamanından beri kullanılan küplerde, sıcak su ve sönmüş kireç (kalsiyum hidroksit, Ca(OH)₂) karışımından oluşan çözelti (manca) içerisine konularak (terletme aşaması) tüylerin yanması, böylece salıverilmesi (kıl giderme aşaması) ve fazla yağların parçalanarak deriden uzaklaşması sağlanır (Bkz. Foto 3). Tüylerinin salıverilmesinden sonra derilerimiz kütüklerin üzerine çıkartılır, etleri ve cilt kısmındaki tüy kökleri “kaveleta” adlı bıçaklarla temizlenerek (badanalama aşaması) derinin en üst kısmı (epidermis tabakası) ve mevcut yağ tabakaları ayıklanır. Bu aşamada keskin ve sivri aletlerin kullanılmasına bağlı olarak deri üzerinde “ispire” adı verilen çizikler şeklindeki kesiklerin oluşturulmamasına özen gösterilmelidir. Kireçli küpün dibinde kalan kireçli kayaya ve kıllı atıklara da “kıtık” adı verilir. Bunlar da Safranbolu evlerimizin hem sıvasında hem katlar arasında ısı yalıtımında hem de evlerimizde zararlı böcek ve haşeratin üremesine ve barınmasına mani olacak malzeme olarak kullanılırdı. Deri üzerindeki kireç, bir müddet sonra deriye zarar verip derinin cildinde çatlamalara sebep olduğu için iyice yıkanıp deriden uzaklaştırılır. Bu iş için atalarımız tabakhane çevresinde yüzlerce köpek beslemiştir. Bu sayede bir taraftan derilerden çıkan atıkları (kuyruk, kulak gibi leş parçaları) köpeklere yedirmek suretiyle hem çevre temizliği yaptırıyor hem de köpeklerin dışkılarındaki enzimler sayesinde dışkı içerisinde bekletilen derilerin kirecinin arındırılmasında, “tırtır” adı verilen makinede yumuşatılmasında (tavlanmasında), asıl deriyi oluşturan cilt kısmı için derinin üst kısmının yüzülerek inceltilmesi (yarma aşaması), işe yaramayan proteinlerin çözünerek gözeneklerinin açılması (sama aşaması) ve son olarak derinin asitlendirilmesi (pikle) kullanarak derilerimizin tabaklama işlemine hazır hale gelmesini sağlıyorlardı. Tabaklama aşamasına gelmiş ve mümkün olduğunca saflaştırılmış deriye “tala” adı verilir. Tala özelliğine sahip deriler özelliklerine göre sınıflandırılır (asort aşaması). Bu işin de aciliyetinden olsa gerek bu dışkılar çocukların ellerindeki plastik ve bakır maşrapalar ve kovalar aracılığı ile koştura koştura tabakhanelere getirildiği için Türkçede birisi bir yerden başka bir yere koştura koştura giderse ona söylenen "Ne acelen var, tabakhaneye b!k mu yetiştiriyorsun?" deyimini de buradan çıkagelmiş bir deyimdir. Köylülerimiz tarafından hayvanlarını otlatırken toplayıp tabakhanelere getirerek sattıkları derilerimizi terbiye etme özelliği olan kızılçam ağacı kabukları, meşe palamutları ve tetra (ormanlarda yetişen duman ağacı olarak da bilinen bir tür ağaç) yaprakları buralardaki kabuk değirmenlerimizde öğütülür. Daha sonra sıcak sularla harç yapılarak derilerimizi de içine koyma koşuluyla küçükbaş hayvana ait deriler 4 ay, büyükbaş hayvana ait deriler 5-6 ay, manda ve kömüştü derileri ise 1 sene bu küplerin içerisinde karıştırmak suretiyle işleme tabii tutulurdu. Daha sonra kalasların üzerine çıkartılarak tıraşlama bıçakları dediğimiz bıçaklarla derilerimize inceltme işlemi yapılır. Burada da 1 ton deriden yaklaşık 300 kilogram atık çıkartılması gerekirdi ki bu da hakikaten çok eziyetli ve meşakkatli işlerden biridir. Hayvanların iç yağları kullanılarak derilere su geçirmezlik özelliği kazandırılır. Bunun sayesinde atalarımız üzerlerine giydikleri deriden yapılmış harp kıyafetleri ile yağmurdan, kardan ve

² Depolardaki derileri cinsine, kalitesine ve ebadına göre ayırarak kontrol eden kişiye **asortçu** adı verilir. Asortçu tarafından deri üzerinde bakteriler tarafından nokta nokta oluşturulan sığır çiçeği hastalığının olup olmadığı da kontrol edilir.

soğuktan etkilenmedikleri için 3 kıtada 4 iklimde at koşturmuşlar ve dünyaya hükmetmişler. Derilerimizin yumuşaması ve düzgün bir yapıya bürünmesine yönelik yağlama işleminden sonra "sıpa" adı verilen tekerli araçlar ile üst kata taşınarak çıkartılıp orada diğer işlemlerine devam edilirdi. Buradaki işlemler ise öncelikle derilerimizdeki fazla su mekanik olarak giderilir (sıkma), "taraf" adı verilen kurutma alanlarında asılarak kurutulur, tamamen kuruyan derilere tekrar bir rutubet verilerek açkı bıçaklarıyla açkı işlemlerine tabi tutulur, böylece liflerin yumuşaması ve derinin biraz daha genişlemesi sağlanır, derilerin damarları varsa cildindeki bu damarların kırılması uygun aletlerle yapılır, daha sonra derilerimiz "çakma" adı verilen makine üzerinde gergi işlemine alınır, gergi işleminden sonra deriler çıkartılarak kenarları budanır, ölçüsü yapılır, son kez asitlilik düzeyi kontrol edilerek azaltılır (nötralizasyon), yüzey boyası, cilası (tuşe) ve pres (ütüleme) işlemleriyle paketlenerek satışa hazır hale getirilirdi (Bkz. Foto 4). Paketleme öncesinde deride kan damarlarının görünür olup olmadığı (damarlılık) kontrol edilir. Damarların görünür olması derinin kalitesini düşürür. Taciler ile yapılan anlaşma sonucunda derinin satışı gerçekleşir. Konfeksiyona hazır işlenmiş deriye "zig" adı verilir."

Kültürel Turizm Kapsamında Safranbolu'da Dericilik

Turistik ürünler içerisinde yer alan hediyelik eşyalar, geçmişe ait unsurların yeniden tasarlanarak bugüne taşınması hususunda önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple gerek konaklama gerekse de turları esnasında turistlerin harcama listelerinde yeme-içme ve konaklamadan sonra yer alan hediyelik eşyalar, hem hediyelik eşyaların pazarlaması hem de yerel satıcıların ve bölgenin ekonomisine katkı sağlaması açısından değer taşımaktadır. Hediyelik eşyaların otantikliği, çeşitliliği, satış mekânının çekiciliği ve sunulan hizmet gibi unsurlar hediyelik eşya ticaretinde başlıca unsurları oluşturmaktadır. Otantiklik açısından değerlendirildiğinde geleneksel el sanatlarına ait örnekler özgünlük arayışında olan turistlerin daha fazla ilgisini çekmekte, alıcı bulmakta, ekonomiye artı değer katmakta ve ülke tanıtımına olumlu etki sağlamaktadır.

Dünya Miras Listesi'nde yer alan Safranbolu tarihi zenginliği kadar geleneksel el sanatları bakımından da oldukça zengin bir şehirdir. Dokumacılıktan semerciliğe, dericilikten yemeniciliğe kadar hemen tüm el sanatlarına ait örneklerle ve toplumsal hafızaya sahiptir. Safranbolu'da tabakhaneler ve dericilik önde gelen üretim merkezlerinden ve el sanatlarındandır. Sanayileşmeden etkilenen Safranbolu tabakhaneleri de Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak sayıca azalmıştır. Günümüzde Safranbolu'da her ne kadar aktif çalışan bir tabakhane olmasa da dericilik müzesi işletmecisi olan İsmail SARITUNÇ beyefendi en azından bu zanaatın zamanında nasıl yapıldığını bizlere tanıtılmaktadır. Şu an Safranbolu'da Arasta Çarşısı'nda bir adet yemenici dükkânı, her ne kadar günümüzde çarık giyilmiyor olsa da, süs eşyası olarak deriden çarıklar ve çeşitli eşyalar üreterek satmaktadır. Bu şekilde hem geçimini sağlamakta hem de geleneksel el sanatlarımızın tanıtımı kapsamında Safranbolu turizmüne katkı sağlamaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Yaşadıkları coğrafi mekânda yaşamlarını devam ettirmek için doğanın sunduğu her nimetten yararlanmaya çalışan Türklerde dericilik sanatının kökeni Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Türkler yaşamın her alanına ilişkin çok sayıda malzeme aracı deriden yaparak kullanmışlardır. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya gelen Türkler, dericilik zanaatını buraya da taşımışlardır. Selçuklularda ahilik teşkilatıyla beraber zirveye ulaşan dericilik, Osmanlılarda lonca sisteminde önemini devam ettirmiştir. Ancak 18. yüzyılın sonlarında batı devletlerinde başlayan sanayi akımı dericilik zanaatının çökmesini başlatmıştır. Buna rağmen bu zanaatı

günümüzde devam ettirmeye çalışan ustalar, tüm özverilerine karşın dericiliğin yok olmaya başlamasından derin üzüntü duymaktadırlar.

Safranbolu'da tarihi süreçte babadan oğula usta - çırak ilişkisi içerisinde sürdürülmüş geleneksel bir meslek olarak ön planda olmuştur. Bu sayede geçmişi günümüze ve günümüzü geleceğe aktaran önemli bir sosyal, ekonomik ve sanatsal bir kültürel miras unsurudur. Çalışma Safranbolu'da köklü geçmişe sahip dericilik kültürünün mevcut ve gelecek kuşaklara tanıtılması ve bu kapsamda kayıt altına alınması açısından önem taşımaktadır.

Ülkedeki hayvan sayısının yetersiz olması nedeniyle Türk deri sektörü ham deride ithalata bağımlıdır. Bu durum döviz kurundaki gelişmelere bağlı olarak sektörün kırılganlığını daha da artırmaktadır. Diğer taraftan deri sektöründeki maliyet artışlarının tüketiciye yansıtılamaması sebebi ile sektörün kârlılığı baskı altında kalmaktadır. Ne yazık ki dericilik ile uğraşanların çoğunluğu düzenli gelir elde edememekte, geçinememekte ve hobi şeklinde sürdürmekle beraber meslekten ayrılmaktadır.

El emeğinin yoğunun kullanıldığı dericilik mesleğinde elde edilen derilerin standart biçime sahip olmaması, istenildiği zaman isteğe uygun deri bulunmasının zor olması, deri ihtiyacının karşılanmasında ithalata gidilmesi, işleyecek usta ve çırağın çok az sayıda olması, usta - çırak ilişkisinin son demlerini yaşaması ve endüstriyel üretimle baş edilememesi gibi sebeplerden dolayı meslek yok olmak üzeredir.

Kültürel miras kapsamında genelde geleneksel el sanatlarımızın ve özelde dericiliğin korunması, tanıtımı ve pazarlanması konusunda ilgili tüm paydaşlar yönetim duygusu ile harekete etmelidir. Konu ile ilgili dernekler kurulmalı, kurslar açılarak ve atölyeler kurularak çırakların ve ustaların yetiştirilmesine imkân sağlanmalı, pazarlar açılmalı, festival ve fuarlar düzenlenmeli, mesleklerini sürdüren ustalar ödüllendirilmeli, ürünlerin pazarlamasında poşetleme - teşhir - etiketleme - kimlik kartı kullanımı gibi hususlara dikkat edilerek ürünün güvenilirliği artırılmalı, üst düzey yöneticilerin yabancı konuklara el sanatları ile ilgili hediyeler verilmesi sağlanmalı, tanıtıcı broşürler ve videolar hazırlanmalı, tur operatörleri ve tur rehberleri bu konuda bilgilendirilmelidir. Geleneksel el sanatlarının hızla yok olmaya başladığı günümüzde bu zanaatları yaşatmaya çalışan ustaların tespit edilerek kendileri ile görüşülmesi, aktardıkları bilgilerin yazılı ve sesli olarak kayıt altına alınması, kültürel miras unsurlarımızın unutulmaması, yeni nesillere aktarılması ve böylece sürdürülebilir kılınmaları açısından mutlak önem taşımaktadır. Aynı zamanda turistik hediyelik eşya tasarımlarında el sanatı üretimi yapmakta olan ustalarla iş birliğine gidilerek geleneksel el sanatları ürünlerinin (*deri çanta, deri cüzdan, deri kemer, deri ayakkabı, deri kıyafet, deri süs eşyası, deri takılar, deri saklama kabı gibi*) günümüz modası ile uyumlu şekilde ele alınarak alıcılar için daha çekici hale getirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Baykara, T., (1990). Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Dağtaş, L., (2002). *Anadolu'da Dericilik*. İzmir: Dönence Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ham Deri ve Kürk Alt Komisyon Raporu, Rapor No: 2519, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.

Eralp, N., (1993). Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silahlar, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

- Haytaoğlu, E., (2006). Denizli Tabaklığı Üzerinde Ahiliğin Rolü ve Geleneksel Etkisi. Denizli 1. El Sanatları Kongresi (Uluslararası Katılımlı 10-12 Mayıs 2006), Denizli: Gazi Kitapevi.
- İşcan, H., (1970). *Türk Süsleme Sanatı*. Eskisehir: Ülkü Matbaası.
- Gökçesu, Z. (2002). *Deri Teknikleri*. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Kanbay, H. (1993). Derinin Öyküsü. *Art Decor*. 7:82-88.
- Koyuncu Okca, A. ve Koizhaiganova, M. (2014). Deri Halı Üretimi ve Bakımı. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2):993-1006.
- Ögel, B. (2000). *Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Önol, G. (1984). *İnsanlığın En Eski Sanatlarından: Deri*. Deri Sanayicileri Derneği Yayın Organı.
- Özdemir, M. (2007). Türk Kültüründe Dericilik Sanatı. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20:66-82.
- Sakaoglu, N. ve Akbayar, N. (2002). *Derinin Anadolu'da Bin Yıllık Öyküsü*. İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Tekin, Z., (1993). Osmanlı Debbaghanelerinde Kullanılan Aletler ve Dericilik Tabirleri. *İlim ve Sanat Dergisi*, 37:51-56.
- Türktaş, M. (2004). "Denizli'de Debbaglık (Tabaklık-Dericilik). *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 2:26-28.
- Yelmen, H. (1998). *Kazlıçesme'de 50 Yıl II*. İstanbul: Ezgi Ajans Reklamcılık ve Yayıncılık.
- Yıldız, N. (1988). *Tarih İçinde Deri*. Deri Dergisi, İstanbul: Ezgi Ajans, Sayı: 51.
- Yıldız, N. (1993). *Eski Çağda Deri Kullanımı ve Teknolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Yorgancılar, S., (2011). Evliya Çelebi'nin Konya'sı. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(2):29-45.

EKLER

Fotoğraf 1: Günümüzde Safranbolu'da Tabakhaneçilięi Canlı Tutmaya alışan Tabakhane Müzesi'nin Sahibi İsmail SARITUNÇ Usta

Fotoğraf 2: Safranbolu Tabakhane Müzesi'nden Bir Görünüm

Fotoğraf 3: Derilerin İçerisine Konulduğu Kaya Kireçli Küpler

Fotoğraf 4: Deri Gergi İşlemi